

Een Perspectief van Hoop & Realiteit

Welke boodschappen geven Marokkaans- Nederlandse vaders over discriminatie en sociale ongelijkheid aan hun kinderen?

Universiteit Utrecht

Youth, Education & Society

YEP

Student: Sherene Farag- Devid

Studentnummer: 5760631

Begeleider Universiteit Utrecht: Dr. Monique van Londen- Barentsen

Tweede beoordelaar Universiteit Utrecht: Dr. Marije Kesselring

Begeleider Verwey- Jonker Instituut: Dr. Marjolijn Distelbrink

Datum: 23-6-2017

Aantal woorden: 9543

Abstract

Goal: This qualitative study explored how fathers of Moroccan- Dutch descent give messages about discrimination and social inequality to their children and if they feel the need for formal or informal support. Personal experiences with discrimination, coping strategies, identity and socialisation of fathers were looked at. **Method:** The data included three observations of father-parent meetings (vaderdebatten) and nine in-depth interviews. These fathers have received light (informal) parental support in Amsterdam. **Results:** Almost every father experienced personal discrimination in the Netherlands. The fathers differ in coping strategies, with the *avoiding coping strategy* being the most commonly used. Few fathers used *connecting coping strategies*. Most fathers wanted to build up their children's resilience to discrimination, often in line with their own coping strategy. This was mainly approached in two ways, some fathers focused on a hopeful outlook (egalitarianism) while others focussed on a 'realistic' outlook (preparation for bias). Only one father showed a combination of reality and hope in preparing his children for bias. Furthermore, a relationship between identity (Moroccan- Dutch) and socialisation (cultural socialisation) was seen. All fathers feel the need for connecting conversation within their own Moroccan community and with their neighbours with different backgrounds. **Conclusion:** Professionals and municipalities can facilitate these connective conversations. Both informal and formal organisations can support fathers in having conversations to see and understand the reality of discrimination but also connect it with hope, for themselves and for their children.

Keywords: migrantparents, ethnic socialisation, identity, discrimination, coping strategies.

Samenvatting

Doel: In deze kwalitatieve studie is onderzocht welke boodschappen vaders met een Marokkaanse migratieachtergrond, doorgeven aan hun kinderen over discriminatie en sociale ongelijkheid en of ze hierbij behoefte hebben aan formele of informele ondersteuning. Er is daarbij gekeken naar de persoonlijke ervaringen met discriminatie, de coping strategieën, de ervaren identiteit en de algemene socialisatie van de vaders. **Methode:** Er zijn drie observaties van vaderdebatten en negen diepte-interviews uitgevoerd met vaders die al lichte (informele) opvoedingsondersteuning krijgen in Amsterdam. **Resultaten:** Bijna alle vaders hebben persoonlijk discriminatie meegemaakt in Nederland. Ze hanteren verschillende coping strategieën, waarbij de *vermijdende coping strategie* de boventoon heeft. Enkele vaders hanteren *verbindende coping strategieën*. De meeste vaders proberen hun kinderen weerbaar te maken tegen discriminatie, vaak in lijn met hoe ze er zelf mee omgaan. Ze doen dit

voornamelijk op twee manieren, waarbij sommige vaders vooral een boodschap van hoop (egalitarisme) meegeven en anderen meer van realiteit (voorbereiding op vooroordelen). Alleen één vader liet een combinatie zien van hoop en realiteit in de voorbereiding van zijn kinderen op vooroordelen. Daarnaast lijkt er een relatie te bestaan tussen ervaren identiteit (Marokkaans- Nederlands) en socialisatie (culturele socialisatie). Ook hebben alle vaders behoefte aan verbindende gesprekken, zowel binnen de Marokkaanse gemeenschap als met buurt- en stadsgenoten vanuit verschillende herkomstgroepen. **Conclusie:** Professionals en gemeenten zouden deze verbindende gesprekken kunnen faciliteren. Zowel informele als formele organisaties kunnen vaders zo ondersteunen om in dialoog de realiteit van discriminatie te verbinden met hoop, voor zichzelf als ook voor hun kinderen.

Trefwoorden: migrantenouders, etnische socialisatie, identiteit, discriminatie, coping strategieën

Een Perspectief van Hoop & Realiteit

Algemene voorzieningen in de opvoedondersteuning lijken migrantenouders en hun kinderen minder goed te bereiken en te bedienen. Vooralsnog blijken migrantengezinnen oververtegenwoordigd bij zwaardere zorg en ondervertegenwoordigd bij preventieve, lichte zorg (Gezondheidsraad, 2012; Gilsing, Pels, Bellaart & Tierolf, 2015). In het kader van de transformatie van de jeugdzorg hebben de gemeentelijke wijkteams de opdracht gekregen gezinnen die verder afstaan van het jeugdstelsel beter te bereiken en te ondersteunen. Om gezinnen met een migratieachtergrond te bereiken is het noodzakelijk om te investeren in diversiteitsgevoelig werken.

In Amsterdam wordt het project Diversiteit in Transformatie (DIT) uitgevoerd. DIT is een door ZonMW gesubsidieerd project en heeft als doel om diversiteitsgevoelig werken te verduurzamen in het werk van de professionals die met ouders en jeugd werken. Het project valt binnen de academische werkplaats Kenniswerkplaats Transformatie Jeugd Amsterdam (KeTJA). Deze studie sluit aan bij DIT en belicht het cliëntperspectief van de migrantenouders. Hierbij zijn Marokkaans- Nederlandse vaders ondervraagd om te onderzoeken of zij specifieke opvoedingsvragen hebben omtrent het omgaan met ervaren discriminatie en sociale ongelijkheid in de opvoeding van hun kinderen.

Discriminatie en sociale ongelijkheid

Uit onderzoek blijkt dat migrantengezinnen ervaringen kunnen hebben van stigmatisering en discriminatie in Nederland (Velasco González, Verkuyten, Weesie & Poppe, 2008). Zo blijkt dat migrantengroepen bij het zoeken naar werk, op de werkvloer en in het onderwijs discriminatie kunnen ervaren (SCP, 2014). Daarbij geeft circa twee op de drie moslims aan in 2013 zich minstens eenmaal gediscrimineerd te hebben gevoeld. Daarnaast lijkt er in publieke integratiediscoursen een zekere verharding op te treden (SCP, 2014). Problemen van migranten en hun kinderen staan voortdurend centraal waarbij hun culturele en religieuze achtergrond als verklaring wordt gegeven. Volgens Omlo (2011) is het spreken over integratie in zekere zin polariserend omdat hierin een neiging bestaat om culturele, etnische en religieuze verschillen uit te vergroten en te problematiseren. De eis dat minderheidsgroepen zich sociaal-cultureel dienen aan te passen en te identificeren met Nederland, een eis bepaald door de dominante groep, voert vaak de boventoon in deze discoursen (De Winter, 2012). Vaak is die toon beledigend en soms ook zelfs intimiderend (De Winter, 2012; Gowricharn, 2006). Het grote gevaar bestaat dat polarisatie groepen tegenover elkaar plaatst met stigmatisering van een groep als gevolg. Aldus is het aannemelijk

dat het polariserende karakter en ervaringen van discriminatie in Nederland een belangrijk onderwerp kan zijn in de levens van migrantengezinnen.

Specifieke opvoedingsvraagstukken

Ook komt uit onderzoek naar voren dat de kinderen, die tot de tweede generatie behoren, zich minder dan hun ouders (eerste-generatie) thuis voelen in Nederland (SCP, 2016). Juist de jongeren van de tweedegeneratie schatten kansengelijkheid en de acceptatie van migrantengroepen in Nederland somberder in. Tweedegeneratie migrantenadolescenten in Nederland geven aan dat ze ‘er graag bij willen horen’, maar in alledaagse interacties in het publieke domein voortdurend signalen krijgen dat ze ‘anders’ zijn en er niet ‘echt’ bij horen (Omlo, 2011). Het gevoel wordt gewekt dat deze adolescenten niet als ‘echte’ Nederlanders worden erkend en daardoor uitsluiting ervaren, terwijl ze vaak wel in Nederland zijn geboren en een sterke binding hebben met de Nederlandse samenleving. Deze groep blijkt erg gekwetst te raken als ze merken dat, ondanks hun inspanningen en sterke binding met Nederland, ze hoe dan ook als allochtoon worden gezien (Duyvendak, 2011; Omlo, 2011). Kortom, juist de tweedegeneratie adolescenten met een migratieachtergrond worden extra hard getroffen door het polariserende karakter van discoursen en discriminatiepraktijken in de Nederlandse samenleving. Met als gevolg dat ouders dit opmerken en machteloosheid kunnen ervaren.

Verder komt uit onderzoek naar voren dat ook professionals die met deze jongeren te maken hebben, zoals docenten en jongerenwerkers, opvoedingsonzekerheid kunnen ervaren. Juist met vraagstukken als polarisatie, diversiteit, gebrek aan binding van jongeren aan school en maatschappij en radicalisering ervaren professionals pedagogische onmacht (Pels, Distelbrink & Postma, 2009). Ook ligt het accent van opvoedingsondersteuning nog sterk op het ondersteunen bij reguliere opvoedondersteuning. Het huidige formele aanbod lijkt daarbij niet goed aan te sluiten op de specifieke behoeftes van migranten en hun kinderen (Gezondheidsraad 2012; Gilsing et al., 2015).

Uit bovenstaande uiteenzetting blijkt dat migrantengezinnen kunnen worstelen met het vraagstuk ‘hoe op te voeden in Nederland’ waar sociale ongelijkheid en discriminatie voorkomt. Daarbij kan voor moslimouders het opvoeden van de kinderen ‘als moslim in Nederland’ een zware opgave zijn (Pels et al., 2009). Dit brengt specifieke opvoedingsvraagstukken met zich mee.

Ook blijkt dat de rol van vaders in relatie tot dit onderwerp naar verhouding weinig is onderzocht, zij worden daarnaast nog weinig (minder dan moeders) bereikt door professionele ondersteuners van de opvoeding (Pels et al., 2009). Daarom is *het doel* van dit onderzoek om

het inzicht te vergroten in hoe vaders met een migratieachtergrond zelf omgaan met sociale ongelijkheid en discriminatie en welke boodschappen ze hierover doorgeven aan hun kinderen. Deze kennis kan professionals en hulpverleners een blik geven in de leefwereld en strategieën van vaders met het uiteindelijke doel om de hulpverlening beter te laten aansluiten bij deze gezinnen.

In het hierna volgend theoretisch kader zal er verder worden ingegaan op wat in de literatuur bekend is over vaders als rolmodel en zal literatuur over coping mechanismen en opvoedingsstrategieën bij discriminatie verder worden uiteengezet. Vervolgens zal er dieper worden ingegaan op de huidige studie aan de hand van de beschikbare literatuur.

Theoretisch kader

De invloed van vaders

De sociale leertheorie van Bandura (1977) stelt dat kinderen leren door het observeren en imiteren van rolmodellen waar ze zich mee identificeren. Hoe ouders zelf omgaan met discriminatie, sociale ongelijkheid en spanningen met ‘de ander’ kan dus een voorbeeld zijn voor hun kinderen. Zo kunnen kinderen van ouders die (on)bewust polariserend gedrag vertonen, dat gedrag gaan internaliseren en vervolgens gaan overnemen. Als het gaat om adolescenten blijken vaders, in het algemeen, een belangrijk rolmodel te zijn in de interacties buiten het gezin (Pels, Ketner & Naber, 2012). Juist in de interactie met andere etnische of religieuze groepen spelen vaders dus een belangrijke voorbeeldrol. Ook blijken vaders een belangrijke rol te spelen in de cognitieve, emotionele, sociale en fysieke ontwikkeling van hun kinderen. Hierbij lijken vaders meer invloed te hebben op jongens dan op meisjes (Pels, et al., 2012). Om die reden is het interessant om te begrijpen hoe vaders sociale ongelijkheid en discriminatie ervaren en daarmee omgaan, bewust of onbewust bespreken met hun kinderen en hoe ze hun kinderen hierin weerbaar maken.

De invloed van discriminatie

Discriminatie kan een groot obstakel zijn voor het acculturatieproces van immigranten en hun (tweede generatie) kinderen. Zo blijkt uit verschillende studies dat discriminatie zowel direct als indirect effect heeft op het welzijn van jongeren. Deze studies benoemen gevoelens van depressie, angst, verminderde zelfvertrouwen, agressie en symptomen van stress als gevolg van ervaren discriminatie (Jasinskaja-Lahti et al., 2009; Sabatier & Berry, 2008; Sabatier, 2007; Verkuyten, 1998). Tevens lijken jongeren minder goed te presteren op school en in de sociale gemeenschap (Berry & Sabatier, 2010; Sabatier & Berry, 2008). Jongeren die een hogere mate van psychologische stress-symptomen laten zien kunnen weer vaker in aanraking komen met discriminatie, wat weer tot meer stress kan leiden (Jasinskaja-Lahti et

al., 2009). Discriminatie kan dus een grote impact achterlaten op de ontwikkeling van kinderen.

Bovendien tonen verschillende onderzoeken een relatie tussen discriminatie en identiteit. Zo laat longitudinaal onderzoek onder 293 immigranten in Finland zien dat waargenomen discriminatie kan resulteren in nationale de-identificatie, wat uiteindelijk ook weer tot meer discriminatie kan leiden (Jasinskaja-Lahti et al., 2009). Tevens komt uit een onderzoek naar jongeren met een Turks- Duitse achtergrond naar voren dat zij bij waargenomen discriminatie (persoonlijk of als groep) een sterke neiging hebben om zich terug te trekken tot de 'eigen' etnische groep (Strobanek, 2009). Daarnaast constateren Buijs, Demant en Hamdy (2006) dat naarmate iemand een sterkere nationale binding heeft, diegene sensitiever is voor uitsluiting. Dit wordt de integratieparadox genoemd (Buijs et al., 2006). Deze integratieparadox werd bevestigd in recent onderzoek van Marokkaans- Nederlandse jongeren in Nederland (Omlo, 2011). Deze jongeren waren extra teleurgesteld en verontwaardigd bij ervaringen van uitsluiting en discriminatie omdat ze ervaarden een 'niet-echte' Nederlander te zijn. Ook uit onderzoek naar 718 tweedegeneratie adolescenten in Parijs en Montreal bleek dat jongeren die meer hun best deden om te integreren in de Franse samenleving, ook meer discriminatie ervaarden. Interessant om te zien was dat dit niet gold voor de jongeren in Montreal, waarbij het politieke beleid meer gericht is op het behouden van de culturele identiteit. In Frankrijk wordt daarentegen het behouden van de culturele identiteit meer gezien als een obstakel (Berry & Sabatier, 2010). Geconcludeerd kan worden dat waargenomen discriminatie zowel persoonlijk en als 'groep' een wederkerige relatie kan hebben met de (nationale) identiteit.

Copingstrategieën bij discriminatie

Uit onderzoek naar het omgaan met ervaren discriminatie, vaak gerefereerd als coping strategieën blijkt dat individuen vier verschillende strategieën kunnen hanteren in de omgang met discriminatie namelijk; *polariserend*, *vermijndend*, *conformerend* of *verbindend* (Omlo, 2014). Kenmerkend aan de *polariserende strategieën* is het vijandige en agressieve karakter van de reactie. Tegenover de negatieve stigmatisering benadrukken de mensen die deze strategie kiezen de positieve kenmerken van hun eigen etnische groep en tegelijkertijd de negatieve kenmerken van de meerderheidsgroep. Bij *vermijndende strategieën* wordt discriminatie niet aangepakt of benoemd maar juist vermeden. Bijvoorbeeld door de confrontatie niet aan te gaan en bijvoorbeeld situaties of buurten te vermijden waar de kans op discriminatie hoog kan zijn, de discriminatie te negeren, weg te lachen maar ook terughoudend te zijn in het labelen van 'discriminatie'. *Conformerende strategieën* zijn vooral

gericht op het aanpassen van je eigen gedrag om zo de kans op inclusiviteit te verhogen. Hieronder valt ook de assimilatiestrategie waarbij individuen zich sterk aanpassen aan de meerderheidsgroep en afstand doen van hun 'eigen' etnische groep. Impliciet wordt hiermee discriminatie gerechtvaardigd. Tot slot, *verbindende strategieën* kenmerken zich door de positieve en constructieve manier om de relatie met de ander te verbeteren. Dit door bijvoorbeeld de vooroordelen van de ander te ontkrachten op een rustige en goed beargumenteerde manier. Hiermee worden groepsgrenzen als het ware doorbroken. De *verbindende strategie* lijkt het meest hoopvol, maar kan ook tot boosheid of teleurstelling leiden wanneer het uitblijven van acceptatie optreedt (Omlo, 2014). Kortom, ouders en kinderen met een migratieachtergrond kunnen op vier verschillende manieren omgaan met discriminatie, waarbij *verbindende strategieën* het meest hoopvol lijken.

Etnische socialisatie

Uit internationaal meta-onderzoek in Amerika blijkt dat ouders kennis, waarden en perspectieven betreffende de etniciteit doorgeven aan hun kinderen, ook wel bekend als etnische socialisatie (Hughes et al., 2006). Vooral bij ouders met een minderheidspositie is etnische socialisatie vaak een centraal punt in de opvoeding. De auteurs onderscheiden daarbij vier verschillende strategieën waarmee ouders de waarden en normen, overtuigingen en gebruiken die passen bij het land van herkomst door kunnen geven aan hun kinderen. Hier kunnen de volgende termen aan worden toebedeeld, namelijk *culturele socialisatie*, *voorbereiding op vooroordelen*, *het promoten van wantrouwen* en *egalitarisme & stilte over etniciteit* (Hughes et al., 2006). *Culturele socialisatie* wordt gedefinieerd als het promoten en overdragen van de gebruiken en overtuigingen van het land van herkomst van de ouder. Deze ouders benadrukken vooral de tradities en moedigen hun kinderen bijvoorbeeld aan de moedertaal te spreken. Bij *voorbereiden op vooroordelen* bereiden ouders hun kinderen voor op negatieve stereotypering en discriminatie van de 'eigen' etnische groep. Discriminatie is een belangrijk onderwerp voor deze ouders en hier wordt dan ook veel over gesproken. Bij *het promoten van wantrouwen* ligt vooral de nadruk op het wantrouwen van andere etnische groepen. Het verschil met *voorbereiding op vooroordelen* is dat deze ouders vaak geen advies geven over hoe om te gaan met discriminatie. Tot slot, worden bij *egalitarisme & stilte over etniciteit* kinderen vooral bemoedigd in hun individuele kwaliteiten en gelijkheid. Deze ouders focussen zich niet op discriminatie en bij *stilte over etniciteit* wordt er niet gesproken over de etnische achtergrond van de ouders en kinderen. Deze ouders zullen vermijnd reageren bij discriminatie en sociale onrechtvaardigheid van hun kinderen. Aldus kunnen

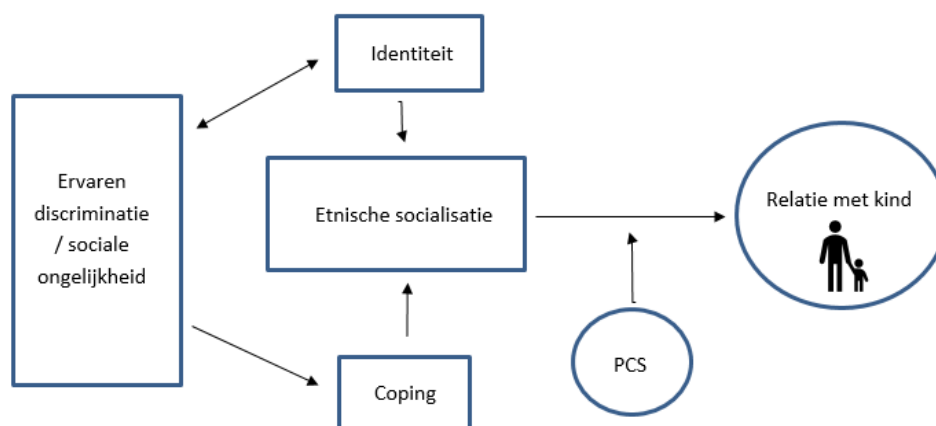
ouders op vier verschillende manieren etnische socialisatie laten zien naar hun kinderen (Hughes et.al., 2006).

Pedagogische civil society; sociale steun

Zoals eerder besproken kunnen migrantenouders worstelen met opvoedingsvraagstukken binnen de bredere maatschappij. Daarbij laat onderzoek zien dat de civil society, ook wel bekend als de burgermaatschappij, rondom migrantengezinnen veel minder hecht is dan autochtone gezinnen (Pels, 2014). Ook onderzoek uit Amerika onder migrantengezinnen laat zien dat het sociaal kapitaal sterk minder sterk is (Putnam, 2001). Dit heeft tot gevolg dat migrantengezinnen minder sociale steun ervaren, terwijl dit een belangrijke beschermende factor blijkt te zijn voor gezinnen (Pels, 2014; De Winter, 2012). Zo concludeert De Winter (2012) dat het sociaal kapitaal in een gemeenschap een belangrijk aspect is voor een gunstige ontwikkeling van kinderen en jongeren, omdat dit kapitaal de betrokkenheid van ouders en de bredere omgeving bevordert. Het versterken van de pedagogische civil society, waarbij de opvoeding van kinderen een gedeelde verantwoordelijkheid is van de community (school, buurt, familie), lijkt kansen te bieden.

Ook benadrukt De Winter (2012) dat juist problemen die zich afspelen in het sociale domein, met ouders besproken dienen te worden, ook al zijn ze politiek controversieel. Het bespreken van problemen kan ook een actieve betrokkenheid en de empowerment van ouders bevorderen (De Winter, 2012). Aldus is het in gesprek gaan met ouders over thema's als discriminatie en sociale ongelijkheid essentieel voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Het is daarbij noodzakelijk dat de sociale netwerken om de ouders heen worden versterkt. Kortom, het bevorderen van de pedagogische civil society lijkt uitkomst mogelijkheden te bieden.

Figuur 1: model huidig onderzoek

Huidige studie

Uit bovenstaande literatuur is het aannemelijk dat thema's als discriminatie en sociale ongelijkheid een centraal vraagstuk kunnen zijn in de levens van migrantengezinnen. Tegelijkertijd komt de complexiteit en de gevoeligheid van deze thema's goed naar voren. Het is ook duidelijk dat ervaringen van discriminatie in relatie kan staan met de identiteit van tweedegeneratie migranten en bovendien kunnen kinderen van migrantengezinnen hun ouders zien als rolmodellen in zake als omgaan met discriminatie. De relatie met de ouders is echter naar verhouding relatief weinig onderzocht, met name de rol van vaders. Aldus is het interessant om te kijken hoe vaders zelf omgaan met ervaringen van discriminatie en welke boodschap ze vervolgens door kunnen geven aan hun kinderen.

Het model in figuur 1 vat bovenstaande literatuur samen en laat zien hoe persoonlijke ervaringen van discriminatie/ sociale ongelijkheid, coping, en ervaren identiteit samen kunnen hangen met etnische socialisatie in relatie tot het kind. Ook de rol van de pedagogische civil society als mogelijke invloed op de opvoeding richting het kind staat in dit model weergegeven. Om meer zicht te krijgen op deze verbanden bij Marokkaans-Nederlandse vaders staan de volgende onderzoeksvragen centraal in deze studie;

Algemene onderzoeksvraag

Welke boodschappen geven vaders met een Marokkaanse migratieachtergrond door aan hun kinderen over discriminatie en sociale ongelijkheid en welke behoefte aan ondersteuning hebben vaders?

Deelvragen

1. In hoeverre hebben vaders met een Marokkaanse migratieachtergrond persoonlijke ervaringen met discriminatie of gevoelens van sociale ongelijkheid?
2. Welke coping strategieën hanteren vaders met een Marokkaanse migratieachtergrond bij ervaren discriminatie en sociale ongelijkheid?
3. Welke identiteit (nationaal/ etnisch) hebben vaders met een Marokkaanse migratieachtergrond en wat geven ze hierover mee aan hun kinderen?
4. Welke boodschappen willen vaders met een Marokkaanse migratieachtergrond doorgeven aan hun kinderen in omgang met sociale ongelijkheid en discriminatie?
5. In hoeverre ervaren vaders informele of formele steun bij de opvoeding rond ervaren sociale ongelijkheid en discriminatie en aan welke vormen van ondersteuning hebben vaders behoefte?

Methode

Procedure

Deze studie richt zich op Marokkaanse vaders (eerste en tweede generatie) in de gemeente Amsterdam. De steekproef bestaat uit vaders die deel hebben genomen aan de vaderdebatten van de migrantenzelforganisatie *Trias Pedagogica* in de wijken Amsterdam-Noord en Amsterdam Osdorp. *Trias Pedagogica* is een professionele organisatie die in het voorveld werkt op informele wijze binnen de gemeente Amsterdam. Deze vaders zijn bewust gekozen omdat ze al wel bereikt worden door opvoedondersteuning, maar heel laagdrempelig en in eigen kring. Ook zijn deze vaders gewend om met elkaar in gesprek te gaan over vaderschap en opvoeding.

Allereerst heeft er een gesprek plaatsgevonden met de leidinggevende van *Trias Pedagogica*. In overeenstemming met de debatleiders hebben er vervolgens drie observaties plaatsgevonden in de wijken Amsterdam- Noord en Amsterdam- Osdorp, in april 2017. Deze groepen bestond voornamelijk uit Marokkaans- Nederlandse vaders. Tijdens de debatten zijn de aanwezige participanten gevraagd voor een deelname aan een diepte- interview. Via telefonisch contact is er in de periode april - mei een individuele afspraak ingepland en hebben de interviews plaatsgevonden in een openbare ruimte zoals een buurthuis of stadboerderij.

Alle interviews zijn opgenomen, met toestemming van de participant, middels een audiorecorder via een mobiele telefoon. Voorafgaande het interview is kort uitleg gegeven wat het doel is van het interview, hoelang het gesprek ongeveer zal duren, dat er geen goede of foute antwoorden zijn maar dat het gaat om het verhaal van de participant en dat alle gegevens op een anonieme manier zullen worden verwerkt. Alle interviews duurden ongeveer een uur en na afloop ontvingen alle participanten een VVV-bon van twintig euro als attentie. De participanten zijn op voorhand niet ingelicht van deze waardebon.

Participanten

De observaties bestonden uit drie verschillende groepen vaders en het aantal deelnemers varieerde van 8 tot 14. De groepen bestonden voornamelijk uit eerste-generatie vaders en minder uit tweedegeneratie Marokkaans- Nederlandse vaders. De exacte leeftijd van de participanten waren onduidelijk net als het aantal kinderen en de leeftijd van de kinderen. Wel was duidelijk dat de groepen bestonden uit *jonge toekomstige vaders*, *jonge vaders met kinderen in de basisschoolleeftijd* en *oudere vaders met kinderen in het voortgezet onderwijs en/of volwassen kinderen*.

De participanten voor diepte-interviews zijn verworven via de drie observaties van de vaderdebatten. In totaal hebben er negen participanten met een Marokkaanse migratieachtergrond deelgenomen. Acht vaders hadden kinderen in de leeftijd variërend van 1

tot 26 jaar en het aantal kinderen varieerde van 2 tot 5 kinderen. Eén participant had geen kinderen, maar deed wel mee met de vaderdebatten. De leeftijd van de participanten zelf varieerde van 40 tot 57 jaar en de participanten waren voornamelijk eerste-generatiemigranten; één participant is in Nederland geboren en daarmee een tweedegeneratie migrant. De leeftijd waarop ze migreerden, varieerde van 5 tot 32 jaar. In totaal hebben drie participanten het basis en middelbaar onderwijs gevolgd in Nederland en zes participanten in Marokko. Voor de hoogst genoten opleiding in Nederland varieerde het niveau van MTS tot HBO. Over de participanten die hun onderwijs hebben gevolgd in Marokko varieerde het niveau van Voortgezet Onderwijs tot Universitair (niet afgemaakt). Van één participant is onduidelijk welk onderwijs hij heeft gevolgd in Marokko. Twee participanten hadden geen werk, wegens ziekte of ontslag, terwijl zeven mannen werkten. Vier deelnemers woonden in Amsterdam Osdorp, vier in Amsterdam- Noord en één in Amsterdam Geuzenveld.

Instrumenten

Gekozen is voor een kwalitatieve onderzoeksopzet met zowel participatieve observaties als semigestructureerde interviews. Allereerst hebben er drie observaties plaatsgevonden bij de vaderdebatten. Deze debatten duurden ongeveer twee uur en vonden plaats in verschillende buurthuizen. Deze observaties hadden verschillende thema's zoals; *agressief gedrag* (Amsterdam Osdorp), *vervolgdebat* (Amsterdam- Noord) en *afsluitdebat* (Amsterdam- Osdorp). Gekozen is om de vaderdebatten eerst te observeren om te meten of sociale ongelijkheid en discriminatie überhaupt aanbod komt en hoe dit besproken wordt. Ook diende deze observaties als oriëntatie voor het opstellen van de semigestructureerd interviewleidraad en voor het werven van participanten. Aanvullend hebben er diepte-interviews plaatsgevonden om gericht te vragen naar deze thema's. In hoeverre speelt deze thematiek een rol binnen de migrantengezinnen? Voor deze semigestructureerde interviews is er een interviewleidraad vastgesteld aan de hand van topics uit de literatuur. Om de ervaren identiteit te achterhalen is de volgende vraag gesteld; *in hoeverre voelt u zich Marokkaans, Nederlands, allebei of iets anders? Is dit altijd hetzelfde of is het afhankelijk per situatie?* Om te achterhalen welke boodschappen de vaders aan hun kinderen doorgeven zijn de volgende vragen gesteld; *vindt u het belangrijk dat uw kinderen iets van de Marokkaanse cultuur meekrijgen?* en specifiek over ervaren discriminatie; *bespreekt u dit onderwerp met uw kinderen? Zo ja, hoe doet u dat? Wat is de boodschap die u wilt meegeven aan uw kinderen?*

Analyse

Alle interviews zijn vervolgens getranscribeerd in *Word* waarna ze zijn geïmporteerd naar het softwareprogramma *Nvivo*. Aan de hand van de topiclijst zijn de eerste drie

interviews gelabeld. Alle informatie die buiten de topics vielen, maar wel interessant waren voor de analyse, zijn toegevoegd als nieuwe topics. Vervolgens zijn de rest van de interviews gelabeld met een passende code en is geprobeerd de gegevens te plaatsen onder de eerder gevormde topics. Deze vorm van analyseren wordt gedefinieerd als *active coding & selective coding* (Boeije, 2010).

Van alle observaties is tevens een verslag gemaakt. De eerste twee observaties zijn direct na het debat uitgeschreven in *Word* en de derde observatie is tijdens het debat uitgeschreven. De spreektaal van het derde debat was grotendeels in het Arabisch en één van de participanten heeft gezorgd voor een Nederlandse vertaling door ter plekke te tolken.

Validiteit en betrouwbaarheid:

Geprobeerd is om de validiteit van het onderzoek te vergroten door de vaderdebatten te observeren en te onderzoeken waar de vaders met elkaar over praten, wat voor voorbeelden ze geven, hoe ze op elkaar reageren en wat voor taal ze gebruiken; praten ze bijvoorbeeld over ‘wij Marokkanen’ of in ik-vorm? Om de externe validiteit van het onderzoek te waarborgen is er gekozen voor participanten die in twee verschillende wijken wonen van Amsterdam. Tevens is tijdens de interviews geprobeerd de begripsvaliditeit te verhogen door sommige antwoorden kort samen te vatten en terug te leggen bij de participant. Ook is geprobeerd om suggestieve vragen te vermijden, vooral de participant zijn verhaal te laten doen en regelmatig door te vragen voor meer uitleg en illustrerende voorbeelden.

Resultaten

In dit gedeelte zullen de resultaten aan de hand van de diepte-interviews met de vaders en observaties van de vaderdebatten worden besproken. Allereerst wordt duidelijk in hoeverre de vaders persoonlijke ervaringen hebben met discriminatie en sociale ongelijkheid (deelvraag 1) en welke coping strategieën ze zelf toepassen (deelvraag 2). Vervolgens wordt besproken in hoeverre de vaders binding ervaren met de Marokkaanse en Nederlandse cultuur en wat ze daaruit willen overbrengen naar hun kinderen (deelvraag 3). Daarna wordt duidelijk welke boodschap de vaders willen doorgeven aan hun kinderen in omgang met discriminatie en sociale ongelijkheid (deelvraag 4). Tot slot, wordt besproken of ze hierin ondersteuning krijgen van formele als informele contacten en welke behoefte aan ondersteuning de vaders hebben (deelvraag 5).

Persoonlijke ervaring met discriminatie/ negatieve beeldvorming

Op een enkeling na, geven alle participanten aan persoonlijke ervaringen te hebben met discriminatiepraktijken of negatieve vooroordelen in Nederland. Deze ervaringen verschillen van ‘een gevoel te hebben van anders zijn’ tot voorbeelden van uitschelden en

uitsluiting. Zo vertelt een vader over een ervaring waarbij hij zich als kind niet altijd geaccepteerd voelde.

Vroeger was het zo dat je op een gegeven moment ook ging sporten en de Nederlandse jongens gingen dan in hun blootje douchen en wij deden dan niet mee. Wij deden in onze onderbroek en je zag al gauw dat je in een hoek wordt gestopt en (...) Ja dat kan soms pijn doen, dat kan soms gevoelens geven dat je eigenlijk niet geaccepteerd wordt. (R4)

Vaak refereerden de participanten naar discriminatiepraktijken op de werkvloer, bij het sollicitatieproces, op school en op straat. Ook vertelt een participant over een situatie waar hij fysiek werd bedreigd door een politieagent, bij het overtreden van een verkeersregel waarbij zijn auto kort geparkeerd stond op de stoep voor een supermarkt.

Ten tweede, hij dacht omdat hij politieagent is, hij mag alles doen. Want hij zei letterlijk van; 'volgens mij moet jij morgen de grens uit'. Hij pakt me zo (maakt een beweging alsof hij bij de kraag wordt genomen) en in de golf geduwd. Hij zei; 'als het aan mij is, je moet morgen de grens uit!! (R1)

Ook stellen de vaders die hier zijn opgegroeid dat het de laatste jaren 'erger' is geworden. Ze refereren daarbij vaak naar politieke uitspraken en negatieve beeldvorming via de media. Een participant die in Nederland geboren is zegt hier het volgende over:

Maar om een voorbeeld te noemen, wat ik merk is dat, in Nederland heb je heel erg beeldvorming. Dus zeg maar het klimaat in Nederland is best wel, ja zeker de laatste tien a vijftien jaar (...) Is best wel verandert zeg maar. Ik zie dat mijn kinderen daar ook last van hebben op een bepaalde manier. Ook al hebben ze niet door waar het van komt, maar ja als ze het nieuws kijken, dan (...) worden ze geconfronteerd met dingen waar ze eigenlijk helemaal geen weet van hebben zeg maar (...) Ja af en toe heb je weleens vragen over Wilders; wie is dat dan en zo, en zo, weetje. (R3)

Coping strategieën

Hoe er vervolgens wordt omgegaan met de ervaren discriminatie is per participant verschillend. De meeste participanten geven aan, niet tegen de ervaren discriminatie in te zullen gaan. Zo vertelt een participant dat hij er op dit moment voor kiest om de ervaren discriminatie te negeren.

Omdat ik nog steeds moeilijk voor taal, beter negeren. Simpel. Gewoon...Als ik praten, dan misschien grote discussie of...jaa... (R2)

Daarnaast geeft de participant aan die gediscrimineerd werd door de politieagent, zoals besproken in de voorgaande alinea, dat deze politieagent alleen maar zijn taak uitoefende. Hij zegt hierover het volgende.

Bijvoorbeeld die politieagent, later voor mij, ik begrijp wat hij verkeerd deed. Ook dat is discriminatie, maar die politie is ook slachtoffer van de overheidsstelsel. Justitiestelsel,

overheidsstelsel. Kijk, nu niet bijvoorbeeld. Je hebt wel mensen bijvoorbeeld die discrimineren, politieagenten, maar vaak...Het is al die politieagent goed uitgelegd van je taak is oppakken, handboeien en aan officier van Justitie overdragen. (R1)

Ook legt een andere participant uit dat discriminatie in elk land voor komt en dat het bij het leven hoort.

Kijk discriminatie dat hoort eenmaal in elke gemeenschap volgens mij. Kijk je voelt je gediscrimineerd of aan de kant gezet of...Ja dat zijn dingetjes die maak je in het leven, die maak je mee of niet he? (...) Discriminatie of het racisme dat zit ook in heleboel culturen. (R6)

Verder laat een andere participant weten dat hij de persoonlijke discriminatie-ervaring snel achter zich heeft gelaten.

Nou ik weet wel dat ik het heel snel achter me, achter me heb gelaten. Want ik weet, uit mezelf...Je moet gewoon doorgaan (...) Oke ik ben het niet vergeten, eerlijk is eerlijk...Maar ik heb het wel heel snel een plaats gegeven. Dus dat moet je wel, he... (R8)

Anderzijds geven enkele vaders voorbeelden waaruit blijkt dat ze wel tegen de ervaren discriminatie ingaan. Zo geeft een participant als voorbeeld dat hij zijn collega uitleg geeft waarom de discriminerende opmerking niet gepast is.

Ik zeg; 'dat kan niet!' Alleen ik kan niet goed Nederlands spreken omdat ik ben niet geboren hier...' (R7)

Een andere participant geeft aan dat hij diegene als het ware retourneert op zijn gedrag door middel van humor. Hij zegt hier het volgende over.

Je kunt sommige mensen, kun je gewoon terugpakken op een humoristische manier. Blijft het beste hangen en je wordt niet boos. Kijk je moet sowieso niet boos worden. Dat is stap 1. Want eigenlijk is de ander gewoon verkeerd bezig, zeg maar. (...) En waarom zou jij dan verkeerd reageren...Maar je kan ook gewoon laten zien van; 'uhm, sorry, maar we leven...Ik weet niet waar jij leeft?? (gelach) (R3)

Desondanks geven beide participanten aan dat ze in sommige situaties ervoor kiezen om er juist niet actief tegenin te gaan. Ook zij kiezen er soms voor om de ervaren discriminatie te negeren. Het wel of niet aanspreken van de ander op zijn discriminerende gedrag, lijkt per situatie verschillend.

Af en toe heb je dat in het werk. Dat proef je ook. En soms heb ik zoiets van nah, daar ga ik wat ff mee doen en soms laat ik maar iemand lekker doormodderen. Dus... (R3)

Een Marokkaans – Nederlandse identiteit

In de interviews geven alle participanten aan zich verbonden te voelen met hun Marokkaanse achtergrond, zo ook de participant die in Nederland geboren is. Zo legt een

vader uit dat het ‘Marokkaans zijn’ een deel is van zijn identiteit en dat je daar niets aan kunt veranderen;

Kijk ik ben Marokkaan, je kan wel mijn haren gaan verven, of mijn naam gaan veranderen, dat kan allemaal. Maar dat betekent niet dat je je identiteit als Marokkaan, weglaat. Nee. (R1)

Een andere participant geeft als uitleg dat hij zich ook Marokkaans voelt omdat je door de meerderheidsgroep in Nederland wordt beschouwd als Marokkaan ongeacht je positie op de sociale ladder. Hij neemt het politieke debat als voorbeeld:

Kijk (...) Arib, is een Marokkaan. Maar altijd Wilders die gaat (...) altijd tegen de Marokkanen. Dus zij blijft Marokkaan. Ook zij, zij is heel hoog zeg maar geplaatst. Maar, dus, wij blijven Marokkanen. (R9)

Ook de vaders die een Nederlandse scholing hebben meegemaakt en op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen, bijvoorbeeld in het kader van gezinshereniging, geven aan zich zowel Marokkaans als Nederlands te voelen. Zij voelen zich echter op de eerste plaats Marokkaans, meer dan Nederlands.

Uhm...Ik moet zeggen dat ik mezelf, uhm...Een Marokkaanse - Nederlander voel. Dus in zover, dat ik wel, de identiteit Marokkaans, die is voor mij wel belangrijk. Maar ik weet wel dat ik een Nederlands sausje heb, zeg maar. (R3)

Daarnaast blijken alle participanten zich ook verbonden te voelen met Nederland. Ze benoemen daarbij dat ze hier al zo lang wonen en werken, de taal spreken maar ook dat hun kinderen hier zijn geboren en opgroeien. Onderstaand fragment laat zien dat een vader zich vooral verbonden voelt met de stad Amsterdam vanwege zijn kinderen. Ondanks dat de participanten zich op de eerste plaats Marokkaans voelen, geven ze aan zich ook verbonden te voelen met Nederland.

Echt verbonden met Amsterdam. Dat betekent dat je ook op de hoogte bent met alles wat in Amsterdam plaatsvindt. Bijvoorbeeld, want nu, voor jouw goeie beeld (naam oudste zoon) is net weg. Hij is naar mijn buurt, maar hier binnen (stadsboerderij) ben ik bezig met hem. Van met wie praat hij, met wie gaat hij om, als hij verderop gaat, bijvoorbeeld naar Kinkerstraat of naar de Centrum, dan wil ik op de hoogte zijn. Dus Amsterdam, niet omdat jij in Amsterdam woont en jij zegt van 'ik ben Amsterdammer. (R1)

Nee, ook gewoon omdat de kinderen hier opgroeien... (S)

Ja, dat is heel belangrijk. (R1)

Etnische socialisatie

Naast de binding met de Marokkaanse en Nederlandse cultuur, geven alle participanten aan het belangrijk te vinden Marokkaanse gebruiken en waarden over te dragen in de opvoeding. Ze lijken zich daar als vader ook verantwoordelijk voor te voelen.

Ja kijk, uit mijn ervaring en hoe ik het zelf zie, is dat ja, ze zijn hele dag en hele week bezig alleen maar met Nederlandse taal en met Nederlandse cultuur. En als het altijd zo doorgaat dan op een gegeven moment weten ze niet eens, niks over hun ouders cultuur enzo (...) Dan denken wij van, is het niet beter om zo'n locatie zo te zoeken, waar wij een beetje van onze cultuur aan onze kinderen te geven. (...) Dan kunnen ze ook een beetje aan hun ouders denken, aan hun eigen land denken (R5)

Ook geeft een participant als uitleg de Marokkaanse cultuur over te dragen zodat zijn kinderen beter om kunnen gaan met ervaringen van discriminatie. Hij zegt hier het volgende over;

Kijk wat ik zie, problemen hier, met de jongeren die hier geboren zijn. Hun ouders hebben niet aan hen, geschiedenis van hun cultuur (...) goed uitgelegd. Wij komen uit een sterk cultuur, een groot cultuur geweest (...) Als de kinderen weten dat, ze hebben een bagage, ze kunnen wel hunzelf verdedigen. (R9)

Bij het overdragen van de 'Marokkaanse' waarden wordt op de eerste plaats de Islamitische geloofsovertuiging genoemd. Daaruit voortvloeiend vinden vaders het belangrijk om 'respect' en sterke familiebanden door te geven aan hun kinderen. Ook geven veel vaders aan het belangrijk te vinden om de Arabische taal aan te leren. Dit heeft echter wel verschillende redenen als oorsprong. Zo benoemt de vader die in Nederland geboren is, dit vooral te doen zodat zijn kinderen makkelijker het geloof kunnen begrijpen. Een vader die op vijfjarige leeftijd naar Nederland is gekomen benoemt de Marokkaanse taal vooral aan te leren zodat zijn kinderen kunnen communiceren met familieleden in Marokko. Verder geven bijna alle participanten aan regelmatig naar Marokko te gaan met hun kinderen.

Daarnaast laten alle participanten kenmerken van een autoritatieve opvoedingsstijl zien in de opvoeding naar hun kinderen. Het volgende citaat illustreert dat de (tweede-generatie) participant deze opvoedingsstijl meer vindt horen bij een 'Nederlandse' manier van opvoeden. Hij geeft daarbij aan zelf geen autoritatieve opvoedingsstijl te hebben meegekregen van zijn ouders (eerste-generatie).

En het Nederlandse is meer van (...) het leren beargumenteren, het poldermodel, dus het feit dat je nadenkt met elkaar, dat je overlegt...(..) Ik probeer toch heel veel te praten met de jongens en ook uit te leggen, waarom het niet goed is of wel goed is. Dus ik denk dat heel veel ook belangrijk is en ik denk ja, als je het zo ziet, van de oude cultuur is het meer; ja doen en je hoeft niet te vragen waarom (gelach).. (R3)

Ook participanten die tot de eerste-generatie Marokkaanse vaders behoren, laten veel kenmerken zien van de autoritatieve opvoedingsstijl zoals; veel uitleggen, aandacht geven, een hechte band creëren, begrenzen en controle uitoefenen zonder fysiek te straffen. Zo vertelt een vader dat hij door zijn eigen vader werd geslagen en dit nooit zal doen bij zijn kinderen.

Slaan mag niet. Slaan, hij haat jou. Als iemand slaat, hij blijft in zijn leven, alles. Maar als je zegt; 'laat maar die telefoon daar, jallah, klaar' Hij gaat vergeten...Maar als je hem slaat, hij krijgt blauwe plekken, hij vergeet nooit. (...) Ja, ik heb een klap gekregen van hem (eigen vader)! Ik onthoud nog steeds...begrijp je? (...) Dit is misbruik, mag je niet. (R7)

Daarnaast benoemen veel participanten het belangrijk te vinden om in de opvoeding af te stemmen met hun vrouw. Ze geven daarbij aan dat ze het belangrijk vinden om te communiceren met hun vrouw zodat ze als vader en moeder op één lijn te zitten in de opvoeding.

Verschillende boodschappen

Als het gaat om discriminatie en negatieve vooroordelen lijken de geïnterviewde participanten verschillende strategieën te hebben ontwikkeld in de opvoeding naar hun kinderen. Sommige vaders bleken daarbij juist wel of juist niet te praten over discriminatie en sociale ongelijkheid. Een participant die een enkele ervaring heeft gehad met discriminatie als kind legt uit dat hij dit onderwerp 'bewust' niet met zijn kinderen bespreekt. Hij zegt hier het volgende over:

Uhm... Om eerlijk te zijn heb ik ze dat expres niet meegegeven...Want dan gaan ze al met een slecht gevoel naar buiten van ik ben al achter, he...Want nu zijn ze zo jong. En ik wil niet dat ze het verschil, het verschil niet tussen wat hun achtergrond is en wat een ander achtergrond is (...) Want anders gaan zij ook denken van; 'oke ja, dat is een Nederlander, dat is een Turk, dat is een Marokkaan.' Ik wil dat ze dat verschil niet zien. He, iedereen is gelijk. Voor mij, dat geef ik aan hun mee. (R8)

Een andere participant bespreekt juist wel discriminatie met zijn kinderen maar geeft aan zijn boodschap vooral te richten op individuele kwaliteiten. Hij legt uit dat hij discriminatie en sociale ongelijkheid wilt ontkrachten.

Ik probeer altijd te zeggen van; 'nee, d'r is geen racisme, je moet gewoon je best doen, straks als je bijvoorbeeld als je bij de top drie zit enzo, dan bedrijven die hebben dat allemaal nodig enzo.' (...) Want als ik ze meegeef nu dat er racisme is (...).Ja dan neemt het een plek in hun hersenen, dan gaan ze elk moment aan denken. Dus dit wil ik, op dit moment weghalen. (R5)

Daarnaast blijken meerdere participanten met hun kinderen discriminatie te bespreken om zo hun kinderen voor te bereiden. Zo geven meerdere participanten aan hun kinderen vooral te leren om niet boos te worden. Waarbij de ene vader zijn kind leert om wel de ander erop aan te spreken (interviewfragment 1) en de andere vader zijn kind leert om weg te lopen uit de situatie (interviewfragment 2).

Interviewfragment 1:

Ik ga ze sowieso leren, tenminste, om ten eerste als iemand je uit de tent probeert te lokken. 'Val niet in die val.' He, dat is wat iemand wilt. Iemand met vooroordelen, die wilt bevestigd worden in zijn vorm, dat zijn eigenlijk de onderwater reden waarom hij dat doet. En op het moment dat jij daar agressief, boos, wat dan ook. Dan is hij precies bevestigd in datgene wat hij bevestigd wilde krijgen. Dan heeft ie zijn zin. Op het moment dat jij kalm blijft en je weet hem gewoon...Uhm...Daarop te retourneren van; we kunnen gewoon alles terugleggen bij die persoon. Van eigenlijk heb ik geen probleem maar heb jij een probleem enzo. Dan ben jij heel kalm en heeft die andere persoon een heel moeilijk gesprek met jou. Je moet eigenlijk, wat ik heb geleerd is, als je met iemand geen leuk gesprek hebt, zorg ervoor dat die ander aan het werk gaat en niet jij. En dan heb jij een heel makkelijk gesprek. (R3)

Interviewfragment 2:

Nou wij hebben vanuit de geloofsovertuiging, als je op een gegeven moment in een situatie terecht komt, waarin je echt kwaad wordt. Om eigenlijk een zin te zeggen, want dat is de Satan, is d'r tussen gekomen. Dan moet je die zin zeggen en hij haalt hem van je weg. Is een hele belangrijke zin. Dus dat is de influistering van de Satan want je bent jezelf niet meer. Als de Satan de macht over je krijgt dan wordt je agressief, dan wordt je kwaad, dan ga je op een gegeven moment slaan, dan ga je wat anders doen maar je bent jezelf niet. Dus om jezelf onder controle te houden, moet je de zin zeggen en dat helpt meestal wel. (...) En dat heeft ie wel onder de knie. Dan zegt ie, dan loopt ie weg uit de situatie. En op het moment dat je wegloopt uit die situatie dan merk je dat je slaagt. Blijf je in die situatie zitten dan wordt het alleen maar van kwaad tot erger. (R4)

Ook een andere participant stelt dat hij dit onderwerp bespreekt met zijn kinderen, om zijn kinderen goed voor te bereiden op de arbeidsmarkt.

Dan zeg ik van; sowieso Marokkanen, die hebben een probleem. Niet echt een probleem, maar als je echt een gevoelig (positief) gevoelig positie wil hebben op de arbeidsmarkt. Dan moet jij sowieso extra kunnen bewijzen dan de Nederlander zelf. Dat geef ik ze mee. En dat is de realiteit geloof ik. (...) Ik zeg tegen (naam zoon); 'je bent vijftien, wij leven in een achterstandswijk, dus jij moet mee oppassen. Want als jij met Mohammed en Ahmed staat, en Mohammed en Ahmed zijn dieven, ze kunnen jou erbij betrekken. Kijk als je naam wordt genoemd, dan komt politie, je wordt gepakt, maar dat betekent niet dat jij een dief bent. Alleen omdat jij meegesleurd bent kan dat effect hebben op je toekomst. Dan moet je echt nog extra bewijzen om te zeggen tegen de hele wereld, 'ik stond alleen maar!' (...) Kijk dat zeg ik vaak tegen hem, moet ik eerlijk zeggen. (R1)

PCS; behoefte aan dialoog

In het onderzoek is ook nagegaan of vaders behoeften aan ondersteuning hebben bij de opvoeding. Uit de antwoorden komt naar voren dat de participanten veel behoefte hebben aan dialoog met buurtbewoners. Zo geven meerdere participanten aan dat ze denken dat het goed is als er meer gesprek komt tussen de buurtbewoners met verschillende achtergronden. Een participant legt dit als volgt uit.

Daarom zeg ik, je moet gewoon naar een oplossing zoeken. En hoe ga je naar een oplossing zoeken? Door gesprekken...Gesprekken voeren, praten met elkaar. Een beetje met elkaar communiceren. Om jouw cultuur te kunnen begrijpen, om mijn cultuur te kunnen begrijpen en

kunnen wij een beetje dichter bij elkaar komen. Dan kunnen wij verder leven. Want als je mij niet mag...Nou straks mijn kinderen mogen jouw kinderen niet en de ander, en dan gaat het die kant op. (R5)

Zo benoemt een andere participant dat het hebben van gesprekken met elkaar, een angstcultuur zou kunnen wegnemen. Over het algemeen zien vaders vooral scholen als geschikte ontmoetingsplekken, maar worden ook buurthuizen of moskeeën genoemd als mogelijke opties.

Ja je bent bang voor het onbekende. Ja en dat vind ik nou juist jammer, juist die buurtgeest. Samen komen van de buurt, weetje dat soort initiatieven dat maakt jou sterk. Niet alleen maar jou maar gewoon je gemeenschap. Maar je moet er wel voor openstaan. (R8)

Tevens lijken alle participanten steun te halen uit de informele vaderdebatten. Zo benoemt een participant dat het fijn is om gesprekken te voeren met andere vaders over de opvoeding en dat je veel kunt leren van de ervaringen van anderen, met name de vaders die al oudere kinderen hebben. Ook in de observaties geven vaders aan veel steun te halen uit de ervaringen van andere vaders. Uit de observaties blijkt dat het onderwerp over discriminatie een enkele keer voorbij kwam, maar daar vervolgens niet op werd ingegaan door de debatleiders. Tevens blijkt uit de interviews dat de participanten dit onderwerp vooral bespreken met familieleden of vrienden uit de buurt, maar niet tijdens de vaderdebatten.

Verder wordt duidelijk dat de meeste participanten bijna geen ervaringen hebben met ondersteuning vanuit formele zijde, zoals de Ouder en Kind Adviseurs (OKA's) in Amsterdam. Er is echter één vader die opvoedondersteuning heeft gekregen van een OKA, waar hij overigens heel positief over is. Ook lijken de meeste participanten positief over een formele opvoedondersteuning via school, wel kan de drempel wat groot zijn.

Ik moet eerlijk zeggen, we hebben zo'n dame (OKA) op de school. We hebben er niet zelf gebruik van gemaakt. (...) Die dame heeft zich voorgesteld (...) maar goed dan praat ik ff namens hun, dat het handig is als ze in thema's gaan werken. Want de manier zoals ik het nu zie, is de deur staat open en je kan langsgaan. Maar voor mensen kan het een drempel zijn om langs te gaan he. Want als jij met iets zit en als ouder, he dat zie ik bij mensen, sommige ouders die hebben redelijk hun kop in het zand. D'r is iets met het kind aan de hand en dat willen ze dan niet zien. En ik denk dat op het moment dat jij het breder trekt, maak er een thema van waarin meerdere ouders gewoon langskomen, dan verdwijnen de ouders die zich schuldig voelen. Die kunnen zich dan makkelijker accepteren, kunnen zich makkelijker maken. (R3)

Tot slot benoemen de participanten verschillende onderwerpen waar ze graag nog informatie of dialoog over zouden willen voeren. Hierbij worden de volgende suggesties gemaakt; de verharding van de maatschappij, hoe kan je als ouder je kind zo ondersteunen dat hij slaagt in de maatschappij, overgang basisschool naar middelbare school, internetgebruik

en mediawijsheid, de waarde van het huwelijk (hier zou ook de moskee een rol in kunnen spelen), radicalisering en homofobie (binnen de Marokkaanse gemeenschap), wijkgericht werken (voor de school) en het opvoeden in een wereldstad.

Discussie

Uit deze studie blijkt dat discriminatie en sociale ongelijkheid een rol speelt bij vaders met een Marokkaanse migratieafkomst. Zo hebben alle participanten, op een enkeling na, zelf persoonlijke ervaringen met discriminatie in Nederland. Vaders laten echter verschillende coping strategieën zien en geven verschillende boodschappen mee aan hun kinderen. Aan de hand van de resultaten worden de verbanden, zoals geschetst in het model (figuur 1) besproken.

Ervaren discriminatie – ervaren identiteit

Alle vaders voelen zich op de eerste plaats verbonden met hun Marokkaanse wortels (etnische identiteit) en op de tweede plaats met Nederland of met Amsterdam (nationale identiteit). Er lijkt een relatie te zijn tussen ervaren discriminatie en de ervaren identiteit van de vaders. Zo geeft een vader als reden dat hij door de dominante meerderheidsgroep wordt gezien als ‘Marokkaan’. Ongeacht je positie op de sociale ladder kan je gezien worden als een ‘niet- echte’ Nederlander. Zoals andere onderzoeken ook laten zien, kan de waargenomen discriminatie van invloed zijn op de nationale en etnische identiteit (Berry & Sabatier, 2010; Buijs et al, 2006; Omlo, 2011, Sabatier, 2007). Of de ervaren identiteit ook leidt tot meer ervaringen van discriminatie is uit de resultaten niet op te maken.

Ervaren identiteit – culturele socialisatie

Daarnaast lijkt er een relatie te zijn tussen ervaren identiteit en etnische socialisatie. Zo laten alle vaders *culturele socialisatie* zien naar hun kinderen, zoals gedefinieerd door Hughes et al (2006). Alle vaders vinden het namelijk belangrijk om bepaalde kennis en waarden uit de Marokkaanse cultuur over te dragen naar hun kinderen. Het doorgeven van de Islamitische geloofsovertuiging, respect hebben voor anderen en het hebben van sterke sociale familiebanden is daarbij erg belangrijk. Ook stimuleren alle vaders het praten van de moedertaal bij hun kinderen en geven ze aan regelmatig naar Marokko op vakantie te gaan. De ervaren identiteit, die op de eerste plaats Marokkaans is, maakt dat vaders culturele waarden verbonden aan de Marokkaanse cultuur willen doorgeven naar hun kinderen.

Bovendien lijken alle vaders de autoritatieve opvoedingsstijl, die zij definiëren als iets van de ‘Nederlandse cultuur’, mee te nemen in de opvoeding naar hun kinderen. Zo laten alle vaders kenmerken van een autoritatieve opvoedingsstijl zien zoals veel uitleggen, aandacht geven, begrenzen en controle uitoefenen zonder fysiek te straffen. Ze geven daarbij aan dat

hun eigen opvoeding vaak heel anders was en meer hoort bij de ‘oude cultuur uit Marokko’. In feite tonen deze vaders een moderniseringsslag die zij toekennen als iets ‘Nederlands’.

Tevens gaf een vader als reden zich verbonden te voelen met Amsterdam omdat zijn kinderen hier opgroeien. Het participeren in de maatschappij als Amsterdamse burger wilde hij dan ook meegeven aan zijn kinderen. Aldus kan gesteld worden dat de ervaren identiteit (zowel etnisch als nationaal) in relatie staat met de algemene socialisatie. Vaders voelen zich verbonden met de etnische en nationale identiteit en willen dit meegeven aan hun kinderen. Tegelijkertijd lijkt de boodschap die ze willen meegeven aan hun kinderen ervoor te zorgen dat de vaders ook meer (nationale) binding ervaren.

Culturele socialisatie - ervaren discriminatie

Uit de resultaten komt ook naar voren dat ervaren discriminatie een reden kan zijn om *culturele socialisatie* te willen doorgeven. Zo geeft een vader aan de etnische identiteit te willen benadrukken om zijn kinderen ‘sterker te maken’. Dit lijkt aan te sluiten bij meerdere onderzoeken in Finland, Duitsland en Frankrijk waarbij jongeren uit migrantengezinnen zich terugtrokken tot de etnische groep bij ervaringen van discriminatie, persoonlijk of als groep (Buijs et al, 2006; Jasinskaja-Lahti et al, 2009; Strobanek, 2009). Ook vaders kunnen bij ervaringen van discriminatie, de etnische identiteit gaan benadrukken bij hun kinderen (culturele socialisatie) als opvoedingsstrategie in het weerbaar maken tegen discriminatie en sociale ongelijkheid.

Maar *culturele socialisatie* kan soms ook resulteren in ervaringen van discriminatie. Zo benoemt een vader dat hij zich als kind niet geaccepteerd voelde, omdat hij bij gym en voetbal niet naakt wilde douchen, vanwege de Islamitische geloofsovertuiging. De waarden die hij specifiek van zijn ouders had meegekregen leek hem in een positie te zetten, waardoor hij door de dominante meerderheidsgroep signalen kreeg van ‘anders- zijn’ en zich als het ware niet geaccepteerd voelde. Dit past ook bij het onderzoek van Omlo (2011) waarbij gevoelens van geen ‘echte’ Nederlander te zijn erg hard aan kan komen. Tegelijkertijd past dit ook bij het onderzoek onder Franse en Canadese tweede-generatie adolescenten, waarbij vooral Franse adolescenten die meer hun best deden om te integreren in de Franse samenleving ook meer discriminatie ervaarden (Berry & Sabatier, 2010). Kortom, er lijken aanwijzingen te zijn voor een wederkerige relatie tussen *culturele socialisatie* en ervaringen van discriminatie.

Coping strategieën - etnische socialisatie

Bijna alle vaders geven voorbeelden van persoonlijke discriminatiepraktijken, veelal op de arbeidsmarkt, in het sollicitatieproces en op school. Welke boodschap ze vervolgens

meegeven aan hun kinderen is vaak in lijn met hoe ze er zelf mee omgaan. Over het algemeen laten de meeste vaders *vermijdende coping strategieën* zien, zoals gedefinieerd door Omlo (2014). Vaders benoemen vaak een discriminerende opmerking te negeren, weg te lopen of geven aan dat discriminatie in elk land voorkomt en nou eenmaal bij het leven hoort. Deze vaders laten echter twee lijnen zien in de boodschappen naar hun kinderen, welke passen bij het *egalitarsime* of *voorbereiding op vooroordelen*, gedefinieerd door Hughes et al (2006).

Zo geven enkele vaders die een *vermijdende coping strategie* hanteren aan bewust niet te spreken over discriminatie, omdat ze bewust niet hun kinderen willen meegeven dat ze ‘anders’ zijn. Ook geeft een vader aan dat hij in gesprek met zijn kinderen discriminatie probeert te ontkrachten en vooral focust op de individuele kwaliteiten van zijn kinderen. Deze strategieën sluiten aan bij het *egalitarisme* en de boodschap lijkt vooral gericht op het bieden van een perspectief van hoop. Maar het bieden van hoop kan ook leiden tot gevoelens van boosheid of teleurstelling, wanneer acceptatie uitblijft (Omlo, 2011). Bovendien bestaat de kans dat kinderen zichzelf verantwoordelijk stellen voor hun eigen achterstelling. Kortom, een boodschap vooral gericht op het bieden van hoop kan ook negatief uitpakken.

Daarnaast wordt duidelijk dat sommige vaders die een *vermijdende coping strategie* hanteren juist wel discriminatie bespreken met hun kinderen. Deze vaders proberen *vermijdende strategieën* aan te leren bij ervaringen van discriminatie zoals de discriminerende opmerking te negeren of bijvoorbeeld weg te lopen. Eigenlijk in lijn met hoe ze er zelf mee omgaan. Ook gaf een vader te kennen dat hij zijn kinderen aanleert om alert te zijn op het feit dat ze van Marokkaanse komaf zijn en zich daardoor extra moeten bewijzen. Deze strategieën passen bij het *voorbereiden op vooroordelen* en de boodschap lijkt vooral gericht op het bieden van een ‘realistisch’ perspectief. Maar als mensen het idee hebben dat ze geen enkele invloed hebben op hun omgeving, kan dat ook zorgen voor gevoelens van pessimisme, moedeloosheid of woede (De Winter, 2017). Aldus, kan een boodschap enkel gericht op ‘realiteit’ negatief uitpakken.

Tot slot, laten enkele vaders ook *verbindende strategieën* zien, waarbij er een poging wordt gedaan om op een positieve manier de relatie met de ander te verbeteren, zoals het stellen van vragen of het geven van uitleg aan de ander. In de boodschap naar zijn kinderen probeert één vader (tweedegeneratie) zijn kinderen te leren de ander op zijn discriminerende gedrag op een kalme manier te retourneren. Deze vader bespreekt discriminatie met zijn kinderen en geeft ook advies om discriminatie op een positieve manier aan te gaan. Ook deze strategie sluit aan bij het *voorbereiden op vooroordelen* (Hughes et al, 2006) maar de boodschap lijkt eerst gericht op het bespreken van de ‘realiteit’ en vervolgens op het bieden

van een perspectief van hoop. Het is echter niet uit te sluiten dat gevoelens van boosheid of teleurstelling alsnog op kunnen treden, wanneer de uitsluiting zich voortzet.

Een rol voor de Pedagogische Civil Society als aanbeveling

Uit de resultaten blijkt dat de vaders behoefte hebben aan dialoog, zowel binnen de Marokkaanse gemeenschap als buiten de Marokkaanse gemeenschap. Uit de observaties van de vaderdebatten blijkt dat dit onderwerp door enkele vaders werd in gebracht maar vervolgens niet werd besproken. Ook de ervaring met een Ouder- en Kind Adviseur was vooral gericht op ondersteuning op het gebied van onderwijs. Vaders ondervinden dus nog weinig steun op dit gebied vanuit formele en informele zijde. Hier zouden zowel de informele als formele organisaties meer op in kunnen spelen door vaders te ondersteunen in de dialoog met hun kinderen, maar ook vaders onderling.

Daarnaast geven meerdere vaders aan behoefte te hebben aan verbindende gesprekken met buurt- en stadsgenoten, vanuit verschillende herkomstgroepen. Juist om het polariserende karakter te doorbreken, wederzijds begrip aan te moedigen en daarmee eventuele discriminatie/ negatieve vooroordelen tegen te gaan. Vaders laten zien dat ze hiermee een actieve rol willen opnemen om gezamenlijk sociale problemen aan te gaan. Ook De Winter (2017) stelt dat jonge mensen en opvoeders sociale problemen samen ter hand moeten nemen. Een aanbeveling voor de (in)formele opvoedondersteuning en de gemeente zou dan ook zijn om dit soort verbindende gesprekken meer te faciliteren.

Sterke kanten & beperkingen van het onderzoek

Deze studie laat enige relatie zien tussen ervaren discriminatie, identiteit, coping en etnische socialisatie. Voor vervolgonderzoek is het belangrijk specifiek te kijken naar de relatie tussen culturele socialisatie en ervaren discriminatie, welke nog ontbreekt in het model (figuur 1). In hoeverre de (etnische en nationale) identiteit hierin meespeelt is onduidelijk. Dit kwam mede doordat de data vooral bestond uit eerste- generatie en minder uit tweedegeneratie Marokkaanse- Nederlanders. Dit is zowel een kracht van het onderzoek als een beperking. Verder zijn de vaders geworven via bestaande vaderdebatten waarbij ze aangemoedigd werden om actief te reflecteren over hun rol als opvoeder. Ook dit is zowel een kracht als een beperking van het onderzoek. Omdat de data specifiek is verzameld in de wijken Amsterdam- Osdorp en Amsterdam -Noord, kunnen de gegevens niet gegeneraliseerd worden naar de gemeente Amsterdam.

Verder is wegens tijdsgebrek de data beperkt tot drie observaties en negen diepte-interviews. Een aanbeveling voor vervolgonderzoek zou dan ook zijn om meer vaders van verschillende herkomstgroepen te bevragen naar welke boodschappen ze doorgeven aan hun

kinderen over discriminatie en sociale ongelijkheid. Tevens kan deze studie geen antwoord geven in hoeverre de kinderen de boodschappen van hun vaders overnemen en internaliseren. Volgens de sociale leertheorie van Bandura (1977) gebeurt dit alleen wanneer kinderen zich persoonlijk identificeren met hun vader als rolmodel. Een andere aanbeveling voor vervolgonderzoek is dan ook om dit perspectief vanuit de kinderen te onderzoeken. Er kan dan ook worden nagegaan of kinderen kijken naar de (on)bewuste *coping strategieën* van de vaders.

Al met al, heeft deze studie meer inzicht kunnen bieden in de leefwereld van vaders met een Marokkaanse migratieachtergrond. Het is duidelijk dat vaders met een Marokkaanse migratieachtergrond te stellen hebben met het zo goed mogelijk voorbereiden van hun kinderen in de omgang met discriminatie. Vaders proberen hun kinderen weerbaar te maken tegen discriminatie, waarbij sommige vaders vooral een boodschap van hoop (egalitarisme) meegeven en andere vaders meer van realiteit (voorbereiding op discriminatie), vaak in lijn met hun eigen *coping strategie*. Tegelijkertijd wordt duidelijk dat discriminatie een maatschappelijk probleem is van de samenleving. Vaders hebben dan ook behoefte aan verbindende gesprekken en nemen daarbij een actieve rol aan in het aangaan van sociale problemen. Niet alleen voor hun kinderen maar ook voor hunzelf, is het belangrijk dat zowel informele als formele organisaties hier meer op inspelen, zodat de realiteit van discriminatie verbonden kan worden met hoop.

Referenties

- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New York, NY: General Learning Press
- Berry, W. J., & Sabatier, C. (2010). Acculturation, discrimination, and adaptation among second generation immigrant youth in Montreal and Paris. *International Journal of Intercultural Relations*, 34, 191-207. doi: 10.1016/j.ijintrel.2009.11.007
- Boeije, H. (2010). *Analysis in qualitative research*. Sage: London.
- Buijs, F. J., Demant, F. A., & Hamdy, A. H. (2006). *Strijders van eigen bodem: Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- De Winter, M. (2012). *Socialization and civil society: How parents, teachers and others could foster a democratic way of life*. Dordrecht: Springer Science & Business Media.
- De Winter, M. (2017). *Pedagogiek over hoop: Het onmiskenbare belang van optimisme in opvoeding en onderwijs (Afscheidsrede)*. Verkregen via <https://www.uu.nl/medewerkers/MdeWinter>
- Duyvendak, J.W. (2011). *The politics of home: Belonging and nostalgia in Europe and the United States*. New York: Palgrave MacMillan.
- Gezondheidsraad (2012). *Psychische gezondheid en zorggebruik van migrantenjeugd*. Den Haag: Gezondheidsraad.
- Gilsing, R., Pels, T., Bellaart, H., & Tierolf, B. (2015). *Grote verschillen naar herkomst in gebruik jeugdzorg*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- Gowricharn, R.S. (2006). Van kritiek zonder context naar een redelijk debat. In: Gowricharn, R. (red), *Falende instituties. Negen heikele kwesties in de multiculturele samenleving*. Utrecht: FORUM.
- Hughes, D., Rodriguez, J., Smith, E. P., Johnson, D. J, Stevenson, H. C., & Spicer, P. (2006). Parents' ethnic-racial socialization practices: A review of research and directions for

- future study. *Developmental Psychology*, 42, 747–770. doi: 10.1037/0012-1649.42.5.747
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., & Solheim, E. (2009). To identify or not to identify? National disidentification as an alternative reaction to perceived ethnic discrimination. *Applied Psychology*, 58, 105-128. doi:10.1111/j.1464-0597.2008.00384.x
- Omlo, J. (2011). *Integratie én uit de gratie? Perspectieven van Marokkaans- Nederlandse jongvolwassenen* (Academisch proefschrift). Delft: Eburon.
- Omlo, J. (2014). *Copingstrategieën bij ervaringen van discriminatie: Een verkennende studie*. Verkregen via <http://www.jurriaanomlo.nl/copingstrategieen-bij-ervaringen-van-discriminatie-een-verkennende-literatuurstudie/>
- Pels, T. (2014). *Voorkomen van radicalisering: Oók een pedagogische opdracht!* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut
- Pels, T., Distelbrink, M., & Postma, L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext: Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T., Ketner, S., & Naber, P. (2012). *Een vader is meer dan 100 meesters: Versterken van vaderschap in Amsterdam*. Amsterdam: Kenniswerkplaats Tienplus
- Putnam, R. (2001). Social capital: Measurement and consequences. *Canadian Journal of Policy Research*, 2, 41-51. Verkregen via <https://search-ocd-org.proxy.library.uu.nl/edu/innovation-education/1825848.pdf>
- Sabatier, C. (2007). Ethnic and national identity among second-generation immigrant adolescents in France: The role of social context and family. *Journal of Adolescence*, 31, 185-205. doi:10.1016/j.adolescence.2007.08.001
- Sabatier, C., & Berry, J.W. (2008). The role of family acculturation, parental style, and perceived discrimination in the adaptation of second-generation immigrant youth in

France and Canada. *European Journal of Developmental Psychology*, 5, 159-185.

doi:10.1080/17405620701608739

Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (2011). *De relatie tussen opvoeding, socialisatie, ontwikkeling en radicalisering: Overzicht van en hiaten in de beschikbare kennis*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (2014). *Ervaren discriminatie in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (2016). *Integratie in zicht? De integratie van migranten in Nederland op acht terreinen nader bekeken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Strobanek, J. (2009). Perceived discrimination, ethnic identity and the (re-) ethnicisation of youth with a Turkish ethnic background in Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35, 535-554. doi:10.1080/13691830902765020

Velasco González, K., Verkuyten, M., Weesie, J., & Poppe, E. (2008). Prejudice towards muslims in the Netherlands: Testing integrated threat theory. *British Journal of Social Psychology*, 47, 667-668. doi:10.1348/014466608X284443

Verkuyten, M. (1998). Perceived discrimination and self-esteem among ethnic minority adolescents. *The Journal of Social Psychology*, 138, 479-493. doi:10.1080/00224549809600402